IQTIDORLI TALABALARNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK MODELNING NAZARIY ASOSLARI

Sattarova Muhabbat Alijanovna
Mustaqil izlanuvchi
E-mail: sattarovamuhabbat361@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21350585

Annotatsiya. Mazkur maqolada iqtidorli talabalarni rivojlantirishda innovatsion pedagogik modelning nazariy asoslari, uning tarkibiy komponentlari va zamonaviy oliy ta'lim tizimidagi pedagogik ahamiyati tahlil qilingan. Innovatsion pedagogik modelning shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, individuallashtirilgan ta'lim, mentorlik, raqamli ta'lim texnologiyalari va formatif baholash tamoyillari asosida shakllanishi yoritilgan. Shuningdek, Finlandiya oliy ta'lim tizimi tajribasi asosida iqtidorli talabalarni rivojlantirishning samarali mexanizmlari o'rganilib, ularni O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlari asoslangan. Tadqiqot natijasida iqtidorli talabalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik modelni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.
Kalit so'zlar: iqtidorli talabalar, innovatsion pedagogik model, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, individual ta'lim trayektoriyasi, mentorlik, raqamli ta'lim texnologiyalari, formatif baholash, oliy ta'lim, Finlandiya tajribasi.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы инновационной педагогической модели развития одарённых студентов, её структурные компоненты и педагогическое значение в современной системе высшего образования. Раскрыты принципы формирования модели на основе личностно-ориентированного обучения, компетентностного подхода, индивидуализации образования, наставничества, цифровых образовательных технологий и формативного оценивания. Особое внимание уделено анализу опыта системы высшего образования Финляндии и возможностям его адаптации к условиям высшего образования Узбекистана. По результатам исследования предложены научно-практические рекомендации по совершенствованию инновационной педагогической модели развития одарённых студентов.
Ключевые слова: одарённые студенты, инновационная педагогическая модель, личностно-ориентированное обучение, компетентностный подход, индивидуальная образовательная траектория, наставничество, цифровые образовательные технологии, формативное оценивание, высшее образование, опыт Финляндии.

Abstract. This article examines the theoretical foundations of an innovative pedagogical model for the development of gifted students, its structural components, and its significance in modern higher education. The study highlights the formation of the model based on student-centered education, the competency-based approach, individualized learning pathways, mentoring, digital educational technologies, and formative assessment. It also analyzes the experience of the Finnish higher education system in supporting gifted students and discusses the possibilities of adapting this experience to the higher education system of Uzbekistan. Based on the research findings, scientific and practical recommendations are proposed for improving an innovative pedagogical model aimed at fostering the academic, professional, and personal development of gifted students.

Keywords: gifted students, innovative pedagogical model, student-centered education, competency-based approach, individualized learning pathway, mentoring, digital educational technologies, formative assessment, higher education, Finnish experience.

Kirish. Bugungi kunda oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlash va ularning intellektual salohiyatini rivojlantirish davlat ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi, raqamli transformatsiya hamda innovatsion iqtisodiyot sharoitida oliy ta’lim muassasalari oldiga nafaqat bilimli mutaxassislarni tayyorlash, balki kreativ fikrlaydigan, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga tayyor va raqobatbardosh kadrlarni shakllantirish vazifasi ham qo‘yilmoqda. Shu sababli iqtidorli talabalarni rivojlantirishning zamonaviy pedagogik mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy masalaga aylanmoqda.

Mazkur vazifani samarali amalga oshirishda innovatsion pedagogik model alohida ahamiyat kasb etadi. Innovatsion pedagogik model iqtidorli talabalarni rivojlantirish jarayonining maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari, pedagogik shart-sharoitlari va kutilayotgan natijalarini yagona tizim asosida integratsiyalashga xizmat qiladi. Ushbu model shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, individuallashtirilgan o‘qitish, mentorlik, raqamli ta’lim texnologiyalari, loyiha asosida o‘qitish hamda formatif baholash kabi zamonaviy pedagogik konsepsiyalarga tayanadi. Natijada iqtidorli talabalarning intellektual salohiyati, ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyasi, innovatsion fikrlashi va kasbiy tayyorgarligi izchil rivojlantiriladi.

Rivojlangan davlatlar, xususan Finlandiya oliy ta’lim tizimi tajribasi shuni ko‘rsatadiki, iqtidorli talabalarni rivojlantirishda innovatsion pedagogik modelning samaradorligi ta’lim jarayonini individuallashtirish, moslashuvchan o‘quv dasturlarini joriy etish, mentorlik va akademik maslahat tizimini rivojlantirish hamda raqamli pedagogik texnologiyalarni keng qo‘llash bilan ta’minlanadi. Bunday yondashuv talabalarning mustaqil ta’lim olish, ilmiy izlanish olib borish, muammolarni kreativ hal etish va kasbiy kompetensiyalarini uzluksiz rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi.

Adabiyotlar tahlili. Iqtidorli talabalarni rivojlantirishda innovatsion pedagogik modelni ishlab chiqish masalasi zamonaviy pedagogika fanining ustuvor ilmiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda innovatsion pedagogik model ta’lim jarayonining maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari, pedagogik shart-sharoitlari va kutilayotgan natijalarini yagona tizim asosida birlashtiruvchi konseptual mexanizm sifatida talqin etiladi. Mazkur model iqtidorli talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, ularning mustaqil ta’lim olish kompetensiyalarini shakllantirish hamda ilmiy-tadqiqotchilik faoliyatini qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Sharq mutafakkirlari ilmiy merosida ham shaxsni har tomonlama kamol toptirish va uning qobiliyatlarini rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Abu Nasr Forobiy insonning tabiiy qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish ta’limning asosiy vazifalaridan biri ekanligini ta’kidlab, bilim berish jarayonini shaxsning individual imkoniyatlari bilan uyg‘unlashtirish zarurligini asoslab bergan. Uning pedagogik qarashlari innovatsion pedagogik modelning shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvi uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi [1].

Abu Ali ibn Sino ta’lim jarayonida o‘quvchilarning yosh, psixologik va individual xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlab, shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantirishda tizimli va izchil pedagogik ta’sirning ahamiyatini ko‘rsatgan. Olimning ilmiy qarashlari zamonaviy innovatsion pedagogik modelda qo‘llanilayotgan individuallashtirilgan ta’lim tamoyillari bilan uyg‘unlashadi [2].

Abdulla Avloniy ta’lim va tarbiya jarayonining uzviyligini asoslab, yoshlarning mustaqil fikrlashi, ma’naviy kamoloti va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogning asosiy vazifasi ekanligini qayd etgan. Uning ta’limni insonparvarlashtirish va shaxs imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga oid g‘oyalari bugungi innovatsion pedagogik modelning metodologik asoslarini boyitadi [3].

Zamonaviy pedagogik nazariyalarda Benjamin Bloom tomonidan ishlab chiqilgan Mastery Learning konsepsiyasi har bir talabaning o‘zlashtirish imkoniyatlari va individual rivojlanish sur’atlarini hisobga olgan holda ta’limni tashkil etish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi. Ushbu konsepsiya innovatsion pedagogik modelning differensial va individuallashtirilgan ta’lim komponentlarini shakllantirishda muhim metodologik asoslardan biri hisoblanadi [4].

Howard Gardnerning ko‘p qirrali intellekt nazariyasida har bir shaxsning iste’dodi va intellektual salohiyati turli yo‘nalishlarda namoyon bo‘lishi ta’kidlanadi. Olimning fikricha, ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik yondashuvlarni qo‘llash orqali har bir talabaning kuchli tomonlarini rivojlantirish mumkin. Ushbu nazariya iqtidorli talabalarni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik modelning mazmunini ilmiy asoslashda muhim ahamiyat kasb etadi [5].

Finlandiya ta’lim tizimi bo‘yicha tadqiqotlar muallifi Pasi Sahlberg innovatsion pedagogik yondashuvlarning muvaffaqiyati shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, akademik erkinlik, individual ta’lim trayektoriyasi, mentorlik va raqamli texnologiyalar uyg‘unligiga bog‘liqligini ta’kidlaydi. Uning ilmiy ishlari Finlandiya oliy ta’lim tizimida iqtidorli talabalarni rivojlantirishning samarali modelini yaratishda nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi [6].

OECD tomonidan ishlab chiqilgan Learning Compass 2030 konsepsiyasida innovatsion pedagogik modelning asosiy maqsadi talabalarning kompetensiyalarini rivojlantirish, reflektiv fikrlashni shakllantirish, mustaqil ta’lim olishga tayyorlash va hayot davomida o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iborat ekanligi qayd etilgan. Mazkur yondashuv iqtidorli talabalarni rivojlantirishning zamonaviy pedagogik modelini ishlab chiqishda muhim konseptual asos hisoblanadi [7].

Materiallar va usullar. Mazkur tadqiqotda iqtidorli talabalarni rivojlantirishda innovatsion pedagogik modelning nazariy asoslari tizimli, qiyosiy-pedagogik va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida o‘rganildi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion pedagogika, ta’limni individuallashtirish hamda tizimli tahlil tamoyillari tashkil etdi. Tadqiqot materiallari sifatida iqtidorli talabalarni rivojlantirish, innovatsion pedagogik modellashtirish, individual ta’lim trayektoriyasi, mentorlik texnologiyasi va raqamli ta’limga oid mahalliy hamda xorijiy ilmiy adabiyotlar, Scopus va Web of Science bazalarida indekslangan ilmiy maqolalar, OECD va UNESCO hisobotlari, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini rivojlantirishga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy-pedagogik tahlil, analiz va sintez, modellashtirish, induksiya va deduksiya hamda ilmiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, Finlandiya oliy ta’lim tizimida iqtidorli talabalarni rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik yondashuvlar, individual ta’lim trayektoriyasi, mentorlik, formatif baholash va raqamli ta’lim texnologiyalarining o‘zaro integratsiyalashgan mexanizmlari o‘rganilib, ularning O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida qo‘llash imkoniyatlari baholandi. Tadqiqot natijalarini umumlashtirish asosida iqtidorli talabalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik modelning tarkibiy komponentlari, pedagogik shart-sharoitlari hamda uni amaliyotga joriy etish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, iqtidorli talabalarni rivojlantirishda innovatsion pedagogik modelni qo‘llash ta’lim jarayonining samaradorligini

oshirishda muhim omil hisoblanadi. Mazkur model ta’limning maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari va baholash tizimini yagona pedagogik tizim sifatida integratsiyalash imkonini beradi. Innovatsion pedagogik modelning asosiy afzalligi shundaki, u har bir talabaning individual qobiliyati, ehtiyoji va kasbiy rivojlanish istiqbollarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishga xizmat qiladi. Natijada iqtidorli talabalarning intellektual salohiyati, ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyalari, kreativ fikrlashi va innovatsion faoliyati izchil rivojlanadi.

Tahlillar Finlandiya oliy ta’lim tizimida innovatsion pedagogik model shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, individual ta’lim trayektoriyasi, mentorlik, loyiha asosida o‘qitish, formatif baholash hamda raqamli ta’lim texnologiyalarining o‘zaro integratsiyasi asosida tashkil etilganligini ko‘rsatdi. Mazkur yondashuv talabalarning mustaqil ta’lim olish, muammolarni tahlil qilish, ilmiy izlanish olib borish va amaliy yechimlar ishlab chiqish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, akademik erkinlik va moslashuvchan o‘quv dasturlarining mavjudligi talabalarga o‘z qiziqishlari va kasbiy maqsadlariga mos ravishda rivojlanish imkoniyatini yaratmoqda.

Tadqiqot davomida innovatsion pedagogik modelning samaradorligi uning tarkibiy komponentlari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikka ham bevosita bog‘liq ekanligi aniqlandi. Individual ta’lim trayektoriyasi, mentorlik va tyutorlik faoliyati, zamonaviy raqamli ta’lim platformalari, kompetensiyaviy yondashuv hamda formatif baholash tizimining uyg‘un qo‘llanilishi iqtidorli talabalarni rivojlantirish jarayonining uzluksizligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, talabalar faoliyatini muntazam monitoring qilish va reflektiv tahlil asosida pedagogik qarorlar qabul qilish modelning amaliy samaradorligini oshiradi.

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ham innovatsion pedagogik modelni joriy etish iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlashning sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilishiga xizmat qiladi. Buning uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng qo‘llash, individual ta’lim trayektoriyalarini ishlab chiqish, mentorlik institutini rivojlantirish, raqamli ta’lim muhitini takomillashtirish hamda kompetensiyaviy baholash tizimini keng joriy etish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, pedagoglarning innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirish va ilg‘or xalqaro tajribalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish innovatsion pedagogik modelning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim omil hisoblanadi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari iqtidorli talabalarni rivojlantirishda innovatsion pedagogik model zamonaviy oliy ta’lim tizimining muhim nazariy va amaliy asoslaridan biri ekanligini tasdiqladi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, mazkur model shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, individual ta’lim trayektoriyasi, mentorlik, raqamli ta’lim texnologiyalari va formatif baholash kabi zamonaviy pedagogik yondashuvlarning o‘zaro integratsiyasi asosida shakllanadi. Bunday yondashuv iqtidorli talabalarning intellektual salohiyati, kreativ fikrlashi, ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyasi hamda kasbiy tayyorgarligini izchil rivojlantirish imkonini beradi.

Tadqiqot davomida Finlandiya oliy ta’lim tizimida qo‘llanilayotgan innovatsion pedagogik yondashuvlar tahlil qilinib, ularning samaradorligi individual rivojlanishga yo‘naltirilgan ta’lim muhiti, akademik erkinlik, moslashuvchan o‘quv dasturlari, mentorlik tizimi va raqamli ta’lim platformalarining uyg‘un qo‘llanilishi bilan ta’minlanishi aniqlandi. Ushbu omillar talabalarning mustaqil ta’lim olish, ilmiy izlanish olib borish, innovatsion g‘oyalarni ilgari surish va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi ilmiy jihatdan asoslandi.

Olingan natijalar O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ham iqtidorli talabalarni rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik modelni joriy etish va takomillashtirish zarurligini ko‘rsatdi. Xususan, individual ta’lim trayektoriyasini kengaytirish, mentorlik va tyutorlik faoliyatini rivojlantirish, kompetensiyaviy baholashni takomillashtirish, raqamli ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish hamda talabalar rivojlanishini muntazam

monitoring qilish iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlash samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Umuman olganda, innovatsion pedagogik model iqtidorli talabalarning ilmiy, kasbiy va shaxsiy rivojlanishini ta’minlaydigan kompleks pedagogik tizim sifatida ta’lim sifatini yuksaltirish, innovatsion fikrlaydigan va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Finlandiya oliy ta’lim tizimining ilg‘or tajribalarini milliy ta’lim tizimi sharoitlariga moslashtirish esa iqtidorli talabalarni rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish, oliy ta’limning xalqaro raqobatbardoshligini oshirish hamda mazkur yo‘nalishdagi ilmiy-pedagogik tadqiqotlarni yanada rivojlantirish uchun mustahkam ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Forobiy, A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
2. Ibn Sino, A.A. Donishnoma. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2011.
3. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
4. Bloom, B.S. *Human Characteristics and School Learning*. – New York: McGraw-Hill, 1976.
5. Gardner, H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. – New York: Basic Books, 2011.
6. Sahlberg, P. *Finnish Lessons 2.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland?* – New York: Teachers College Press, 2015.
7. OECD. *OECD Learning Compass 2030*. – Paris: OECD Publishing, 2019.